

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
MEDICINOS FAKULTETAS**

Baigiamasis darbas

LIETUVOS GYVENTOJŲ SEKSUALINIO DEBIUTO YPATYBĖS

SEXUAL DEBUT FEATURES OF LITHUANIAN CITIZENS

GRETA GERULAITYTĖ VI kursas, 14 gr.

**Klinikinės medicinos institutas
Gastroenterologijos, nefrourologijos ir chirurgijos klinika**

Darbo vadovas

Dr. Robertas Adomaitis

Klinikos vadovas

Prof. habil. dr. Kęstutis Strupas

2023 m. gegužė

Studento elektroninio pašto adresas greta.gerulaityte@mf.stud.vu.lt

SANTRAUKA

Įvadas Tyrimu siekiama suprasti, kaip keitėsi seksualinio debiuto aplinkybės su laiku Lietuvoje fiziniiais, emociniais bei socialiniais aspektais. Analizuojant faktorius vedančius prie geresnės seksualinės sveikatos, siekiama išsiaiškinti, kokios priemonės būtų galimai naudingos Lietuvos populiacijai.

Metodika 2022 metais atliktas pjūvinis analitinis tyrimas: pilnamečiai asmenys buvo kviečiami užpildyti anoniminę elektroninę anketą. Į tyrimą įtraukti 356 dalyviai. Dalyviai, pagal gimimo metus, buvo suskirstyti į tris kartas. Vadovaujantis Britų nacionaline apklausa apie seksualinius požiūrius bei gyvenimo būdą (National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles (Natsal)), dalyviai suskirstyti į seksualiai kompetentingus ar ne pirmųjų lytinių santykių metu. Surinkti duomenys apdoroti MS Office Excel, SPSS programomis. Atlikta lyginamoji analizė, rezultatų skirtumas laikytas statistiškai reikšmingu, kai p reikšmė buvo $<0,05$.

Rezultatai Lietuvoje seksualinės kompetencijos paplitimas išaugo nuo 3.6% vyriausioje kartoje iki 42.2% tyrimo jauniausioje kartoje. Tarp kartų stebėtas statistiškai reikšmingas pokytis kontracepcijos priemonių naudojime, autonomijoje užsiimti lytiniais santykiais, abipusiame partnerių nore. Rastas stiprus ryšys su informacijos prieš lytinius santykius turėjimu bei santykio su partneriu ir seksualinės kompetencijos paplitimu pirmųjų lytinių santykių metu. Nustatyta, jog seksualinės kompetencijos turėjimas pirmųjų lytinių santykių metu siejamas su pozityvesnėmis emocijomis po įvykio, geresniu dabartinio seksualinio funkcionavimo vertinimu, didesne tikimybe kreiptis medicininės pagalbos susidūrus su seksualine problema.

Išvados Nors stebimos pozityvios tendencijos kiekviename iš seksualinės kompetencijos kriterijų tarp kartų, net ir jauniausioje kartoje mažiau nei pusė lietuvių yra priskiriami seksualiai kompetentingiems lytinio debiuto metu. Žinant informacijos bei žinių turėjimo svarbą seksualinės kompetencijos paplitimui svarbu pabrėžti lytinio ugdymo mokyklose bei prieinamos informacijos internete poreikį.

Raktažodžiai Pirmieji lytiniai santykiai, seksualinis elgesys, lytinis debiutas, seksualinė kompetencija, Lietuva

ABSTRACT

Background The study aims to gain a better understanding of how features of sexual debut, such as physical, emotional, and sociological aspects, have changed in Lithuania over time. It attempts to identify methods that may benefit the Lithuanian population by analyzing factors that lead to better sexual health.

Methods Data was collected in 2022, and people over 18 years old were invited to fill out an anonymous electronic survey. A total of 356 participants were included in the study. The participants were divided into three generations based on their year of birth. Using the British National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles (Natsal) as a guide, the participants were classified as 'sexually competent' or not at their first intercourse. The collected data was analyzed using MS Office Excel and SPSS programs. The results were considered statistically significant when the p-value was less than 0.05.

Results The prevalence of sexual competence at sexual debut in Lithuania increased from 3.6% in the oldest generation to 42.2% in the youngest generation of the study. There was a statistically significant change in the generations regarding contraceptive use, autonomous reasoning to participate in sexual intercourse, and equal willingness of partners. A strong association was found between information about sex, the type of relationship with a partner, and sexual competence at the first intercourse. It was discovered that being sexually competent at sexual debut was associated with more positive emotions after the encounter, a better evaluation of current sexual functioning, and higher chances of seeking medical help in case of a sexual problem.

Conclusions Although positive tendencies are observed in every sexual competence criterion within the generations, less than half of Lithuanians are considered sexually competent at first intercourse, even in the youngest generation. Knowing the importance of having information and its effect on the prevalence of sexual competence, it is paramount to note the need for sex education in schools and accessible information online.

Keywords First sexual intercourse, sexual behaviour, sexual debut, sexual competence, Lithuania

IVADAS

Pirmieji lytiniai santykiai yra reikšmingas įvykis individo gyvenime. Svarbu tirti pirmuosius lytinius santykius, nes jų aplinkybės yra susijusios su tolimesne žmogaus seksualine elgsena, įskaitant kontracepcijos vartojimą, lytinių partnerių skaičių, riziką susirgti lytiškai plintančiomis infekcijomis, seksualiniu pasitenkinimu ir funkcionavimu(1).

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) seksualinės sveikatos apibrėžime išskiria, kad svarbu yra fizinė, emocinė, psichologinė ir seksualinė gerovė susijusi su seksualumu. Tai nereiškia tik ligų, disfunkcijų ar negalios nebuvimo. Seksualinė sveikata reikalauja pozityvaus ir pagarbaus požiūrio į seksualumą ir seksualinius santykius, taip pat galimybės turėti malonius ir saugius seksualinius potyrius be prievartos, diskriminacijos ar smurto. Siekiant užtikrinti seksualinę sveikatą, visų dalyvių seksualinės teisės turi būti gerbiamos, ginamos ir įgyvendinamos(2).

Istoriniu požiūriu, tyrimai apie pirmuosius lytinius santykius turėjo kultūrinę potekstę: dvidešimtojo amžiaus vidurio tyrimai nagrinėjo lytinį debiutą pagal santuokos aplinkybes. Vėliau buvo kreiptas dėmesys į chronologinį asmens amžių. Šio vertinimas skyrėsi priklausomai nuo vyraujančių teisės aktų ar tuo metu esančio visuomenės lytinio debiuto amžiaus vidurkio. Rezultatai buvo vertinami pagal subjektyvias kultūrines normas: ar seksas iki santuokos yra moraliai priimtinas ar ne, koks chronologinis amžius laikytinas "normaliu" seksualiniam debiutui. Atsižvelgiant kiek biopsichosocialinių faktorių apima žmogaus seksualumą, tikslinga jį tyrinėti stengiantis apimti daugiau niuansų: individo fizinės, socialinės, psichologinės brandos savybes, kultūrinės variacijas, vyraujančias socialines normas.

Didžiojoje Britanijoje kas dešimt metų nuo 1990-ųjų atliekama nacionalinė apklausa apie seksualinius požiūrius bei gyvenimo būdą (Natsal). Per dešimtmečius apklausose dalyvavo daugiau nei 45000 žmonių, ir tai yra vienas didžiausių tyrimų apie reprodukcinę ir seksualinę sveikatą pasaulyje. Atliekant antrąją Natsal apklausą buvo sukurtas „seksualinės kompetencijos“ konceptas, siekiant rasti būdą, kaip statistiškai įvertinti išsamius niuansus susijusius su individo lytiniu debiutu. Vertinamieji kriterijai buvo priartinti PSO seksualinės sveikatos apibrėžimui: pirmieji lytiniai santykiai turi būti saugūs, abipusiu sutikimu, autonomišku sprendimu ir optimaliu laiku. Šie keturi kriterijai atitinka ne tik biomedicininis

seksualinės sveikatos apibrėžimo kriterijus, bet ir psichologinio bei socialinio gerbuvio aspektus. Nagrinėjant seksualinės kompetencijos įtaką ateities seksualinei sveikatai buvo rasta, jog seksualinės kompetencijos trūkumas pirmųjų lytinių santykių metu siejamas su didesne tikimybe turėti žmogaus papilomos virusą, žemesniu seksualiniu funkcionavimu. Tarp moterų kompetencijos neturėjimas siejamas su didesne tikimybe bent kartą sirgti lytiškai plintančia infekcija, turėti neplanuotą nėštumą ar patirti lytinį smurtą (3).

Vertindami seksualinę kompetenciją lytinio debiuto metu gauname išsamią informaciją ne tik apie fizinę sveikatą, bet ir emocinius, socialinius aspektus susijusius su šiuo įvykiu. Todėl nagrinėjant kaip keitėsi seksualinė kompetencija tarp skirtingų kartų Lietuvoje atsiranda galimybė susidaryti išsamų įspūdį apie lietuvių seksualinę sveikatą pagal kiekvieną iš šių aspektų ir užpildyti tyrimų trūkumą šia tema. Išsamiau nagrinėjant kiekvieną seksualinės kompetencijos kriterijų, bei kaip jo įgyvendinimas keitėsi per kartas, siekiama suprasti, kaip keitėsi lietuvių lytinio gyvenimo pradžia bei kokia to reikšmė. Taipogi, nagrinėta kokie kriterijai veda prie didesnės seksualinės kompetencijos, o tuo pačiu ir geresnės seksualinės sveikatos Lietuvoje.

TIRIAMIEJI IR METODAI

Duomenų rinkimas ir dalyviai

Atliktas pjūvinis analitinis tyrimas laikotarpyje nuo 2022 metų spalio mėnesio iki gruodžio mėnesio imtinai. Lytinį gyvenimą pradėję pilnamečiai asmenys buvo anonimiškai kviečiami užpildyti elektroninę klausimų anketą, kuria buvo dalintasi socialiniuose tinkluose. Tyrime dalyvavo 357 žmonės, iš kurių 356 užpildytos anketos atitiko kriterijus ir buvo įtrauktos į tyrimą. 255 (71,6%) anketų buvo užpildytos moterų ir 101 (28,4%) – vyrų

Kintamieji

Kartos: respondentai buvo suskirstyti į tris kartas: gimę iki 1975 metų, gimę tarp 1975 ir 1990 metų, ir gimę tarp 1990 ir 2005 metų. Atitinkamai kartoms buvo priskirti 55 (15,4%), 45 (12,6%) ir 256 (71,9%) žmonės. Dėl netolygiaus dalyvių skaičiaus kartose atliekant duomenų analizę buvo pritaikytas svorio formatas (weight cases). Priskiriant svarumą kiekviui dalyvių, kartoms buvo priskirti atitinkamai 165, 90 ir 256 žmonės.. Statistinės analizės rezultatai pateikiami paminint suteiktą svorio formatą tik tais atvejais, jeigu jį suteikus atsirado skirtumas duomenų interpretavime.

Seksualinė kompetencija: binarinis kintamasis „seksualine kompetencija“ buvo vertinamas vadovaujantis Natsal-3 klausimais (žiūrėti 1 lentelę). Dalyviai buvo priskirti „seksualiai kompetentingiems“ pirmųjų lytinių santykių metu, jeigu jų atsakymai atitiko keturis kriterijus: buvo naudota kontracepcija, sprendimas buvo autonomiškas (ne dėl išorinių įtakų), abu partneriai vienodai norėjo užsiimti lytiniais santykiais ir subjektyviai vertinant, lytiniai santykiai įvyko laiku ar apie tai nebegalvojama. Tie, kurie atitiko mažiau nei keturis kriterijus, buvo priskirti „seksualiai nekompetentingiems“ pirmųjų lytinių santykių metu. Tyrimo imtyje 121 (34%) dalyvis buvo priskirti seksualiai kompetentingiems pirmųjų lytinių santykių metu, bei 235 (66%) – seksualiai nekompetentingiems pirmųjų lytinių santykių metu.

1 lentelė

Konceptas	Klausimas	Kodavimas
Patikimo kontracepcijos metodo naudojimas	<p>Jeigu buvo naudotas, koks buvo kontracepcijos būdas?</p> <p>Atsakymai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kontracepcijos nenaudojome 2. Prezervatyvas 3. Hormoninė kontracepcija 4. Skubi kontracepcija 5. Akto nutraukimas prieš ejakuliaciją 6. Įsitikinta, jog buvo nefertilus laikotarpis 7. Kita 	<p>Naudotasi patikima kontracepcijos priemone = „Taip“, jeigu atsakymas = 2 ar 3</p> <p>Naudotasi patikima kontracepcijos priemone = „Ne“, jeigu atsakymas = 1, 4, 5, 6 ar 7</p>
Sprendimo autonomija	<p>Tuo metu, kokia buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios užsiėmėte pirmaisiais lytiniais santykiais?</p> <p>Atsakymai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Man buvo įdomu, koks tai jausmas 2. Apėmė emocijos 3. Atrodė, kad dauguma mano bendraamžių jau užsiiminėdavo lytiniais santykiais 	<p>Sprendimas autonomiškas = „Taip“, jeigu atsakymas = 1, 2, 4 ar 8</p> <p>Sprendimas autonomiškas = „Ne“,</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 4. Tai atrodė kaip natūrali seka santykiuose 5. Tuo metu buvau kiek girtas/a 6. Tuo metu buvau parūkęs/iusi marihuanos 7. Tuo metu buvau apsvaigęs/-usi nuo kitų narkotikų 8. Norėjau prarasti savo nekaltybę 	jeigu atsakymas = 3, 5, 6 ar 7
Partnerių pasiryžimas	<p>Ar manote, jog pirmųjų lytinių santykių metu abu su partneriu/-e vienodai norėjote jais užsiimti, ar kažkuris to norėjo labiau?</p> <p>Atsakymai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Abu vienodai to norėjome 2. Jūs norėjote to labiau 3. Jūsų partneris/-ė to norėjo labiau 	<p>Vienodai pasiryžę = „Taip“, jeigu atsakymas = 1.</p> <p>Vienodai pasiryžę = „Ne“, jeigu atsakymas = 2 arba 3</p>
Priimtinas laikas	<p>Žvelgiant atgal, manote jog pirmieji lytiniai santykiai:</p> <p>Atsakymai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Galėjo įvykti ir anksčiau 2. Įvyko laiku 3. Galėjo įvykti vėliau 4. Nenorėjote, jog įvyktų 5. Negalvojate apie tai 	<p>Priimtinas laikas = „Taip“, jeigu atsakymas = 2 ar 5</p> <p>Priimtinas laikas = „Ne“, jeigu atsakymas = 1, 3 ar 4</p>

Duomenys buvo analizuoti pagal dvi stambias grupes: kartas ir seksualinę kompetenciją. Pirmiausia buvo atlikta statistinė analizė, lyginant kartų seksualinę kompetenciją, ir išsamiau analizuojant, kaip kiekvienas kompetencijos kriterijus keitėsi per kartas. Taip pat buvo analizuojami aplinkos faktoriai ir subjektyvūs potyriai po pirmųjų lytinių santykių. Toliau buvo tiriama, kaip įvairūs aplinkos faktoriai susiję su seksualine kompetencija lytinio debiuto metu. Galiausiai buvo atlikta statistinė analizė, lyginanti dabartinį seksualinį funkcionavimą, priklausomai nuo seksualinės kompetencijos pirmųjų lytinių santykių metu.

Metodai

Duomenys buvo analizuoti naudojant „Microsoft Excel“ ir „SPSS Statistics“ programų paketus. Kokybinių kintamųjų analizė atlikta vertinant Pirsono formulės (Pearson Chi-Square) Chi-kvadrato testo kriterijaus (Asymp. Sig (2-sided)) p reikšmes. Skirtumai laikyti statistiškai reikšmingais, kai p reikšmė buvo < 0.05.

REZULTATAI

2 lentelė

<i>Kintamieji</i>	Karta n (%)			p (<i>p su svoriu</i>)
	1990-2005m. n = 256	1975-1990m. n = 45	Iki 1975m. n = 55	
<i>Buvo naudota patikima kontracepcijos priemonė pirmųjų lytinių santykių metu</i>				<.001 (<.001)
Taip	194 (75.8)a	25 (55.6)b	5 (9.1)c	
Ne	62 (24.2)a	20 (44.4)b	50 (90.9)c	
<i>Priežastis užsiimti lytiniais santykiais buvo autonomiška</i>				.006 (<.001)
Taip	231 (90.2)a	39 (86.7)a,b	41 (74.5)b	
Ne	25 (9.8)a	6 (13.3)a,b	14 (25.5)b	
<i>Abu su partneriu/-e vienodai norėjote užsiimti lytiniais santykiais ar kažkuris norėjo to labiau?</i>				<.001 (<.001)
Vienodai	199 (77.7)a	35 (77.8)a	27 (49.1)b	
Nevienodai	57 (22.3)a	10(22.2)a	28 (50.9)b	
<i>Manote, jog pirmieji lytiniai santykiai įvyko tinkamu laiku</i>				.857 (.761)
Taip	174 (68)a	32 (71.1)a	39 (70.9)a	
Ne	82 (32)a	13 (28.9)a	16 (29.1)a	
<i>Seksualinė kompetencija</i>				<.001 (<.001)
Kompetentingas	108 (42.2)a	11 (24.4)a(b)	2 (3.6)b(c)	
Nekompetentingas	148 (57.8)a	34 (75.6)a(b)	53(96.4)b(c)	

Lentelėje naudojamas „Compact Letter Display (CLD)“ raidinis žymėjimas. Reikšmės, nepažymėtos vienoda raide statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje. Skliausteliuose

esančios raidės nurodomos tuo atveju, jeigu svorio formato suteikimas turėjo įtakos rezultatų interpretavimui.

Antroje lentelėje pateikiami rezultatai gauti lyginant kartas pagal 4 kriterijus, sudarančius seksualinę kompetenciją, bei pagal pačios kompetencijos turėjimą pirmųjų lytinių santykių metu.

Pagal kriterijų „naudota patikima kontracepcijos priemonė“ grupei „taip“ buvo priskirti tie, kurie nurodė, kad pirmųjų lytinių santykių metu naudojo barjerinę kontracepcijos priemonę (prezervatyvą) ar hormoninę kontracepciją. Likusieji - priskirti grupei „ne“ - nurodė, jog naudojo skubią kontracepciją, nutraukė aktą prieš ejakuliaciją, įsitikino, kad buvo nefertilus laikotarpis ar kontracepcijos priemonių nenaudojo. Kartoje „1990-2005m.“ kontracepcijos priemonių naudojimas pirmojo lytinio akto metu buvo paplitęs labiausiai, „1975-1990m.“ kartoje patikimas kontracepcijos priemonės naudojo kiek mažiau respondentų, o „iki 1975m.“ kontracepcijos priemonių naudojimas seksualinio debiuto metu buvo mažiausias – jas naudojo tik kas dešimtas iš atsakiusiųjų. Kiekviena karta statistiškai reikšmingai skyrėsi tarpusavyje šiuo atžvilgiu.

Autonomiškos priežasties užsiimti lytiniais santykiais kriterijų atitiko respondantai atsakę, jog pagrindinė priežastis užsiimti aktu buvo smalsumas, apėmusios emocijos, natūrali seka santykiuose ar noras prarasti savo nekaltybę. Respondentai, kurie nurodė, kad priežastis buvo įspūdis, jog dauguma bendraamžių jau užsiėmė lytiniais santykiais, buvo kiek girti ar pavartoję narkotinių medžiagų, buvo priskirti prie neautonomiškos priežasties. Kartoje „1990-2005m.“ autonomiška priežastis užsiimti lytiniais santykiais buvo nurodyta dažniausiai. Kiek mažiau tiriamųjų nurodė autonomišką priežastį „1975-1990m.“ kartoje, o „iki 1975m.“ autonomiškos priežastys užsiimti lytiniais santykiais buvo nurodytos rečiausiai. Statistiškai reikšmingas skirtumas stebėtas tarp jauniausios ir vyriausios kartų, tuo tarpu vidurinė karta šio kriterijaus atžvilgiu statistiškai reikšmingai nesiskyrė nei nuo jaunesnės, nei nuo vyresnės kartos. Analizuojant atskirus faktorius, dėl kurių vyriausioji karta turėjo mažiau autonomijos (lentelėje nenurodyta) buvo rasta, jog dažniau buvo nurodyta priežastis, kad buvo girti ar užsiėmė lytiniais santykiais, nes atrodė, kad kiti bendraamžiai jau tai daro. Išskirtinai pagal šiuos faktorius lyginant kartas statiškai reikšmingo skirtumo nėra, tačiau sugrupavus į „neautonomišką priežastį“ skirtumas stebimas.

Pagal abiejų partnerių vienodą norą užsiimti lytiniais santykiais dalyviai buvo suskirstyti į grupę „taip“, jeigu abu partneriai išreiškė vienodą norą ir grupę „ne“ jeigu kažkuris iš partnerių to norėjo labiau. „1990-2005m.“ ir „1975-1990m.“ kartose vienodas partnerių noras buvo panašus – apie 78%. Šios kartos statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo „iki 1975m.“, kur vienodą norą partneriai išreiškė tik 49.1% atvejų.

3 lentelė

<i>Karta</i>	<i>1990-2005m.</i>		<i>1975-1990m.</i>		<i>Iki 1975m.</i>	
	<i>Moteris</i>	<i>Vyras</i>	<i>Moteris</i>	<i>Vyras</i>	<i>Moteris</i>	<i>Vyras</i>
<i>Jūs norėjote to labiau</i>	1 (0.6)	8 (11.3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	8 (50)
<i>Jūsų partneris/-ė norėjo to labiau</i>	40 (21.6)	8 (11.3)	8 (25.8)	2 (14.3)	20 (51.3)	0 (0)
<i>Abu vienodai to norėjome</i>	144 (77.8)	55 (77.4)	23 (74.2)	12 (85.7)	19 (48.7)	8 (50)
<i>Viso</i>	185 (100)	71 (100)	31 (100)	14 (100)	39 (100)	16 (100)

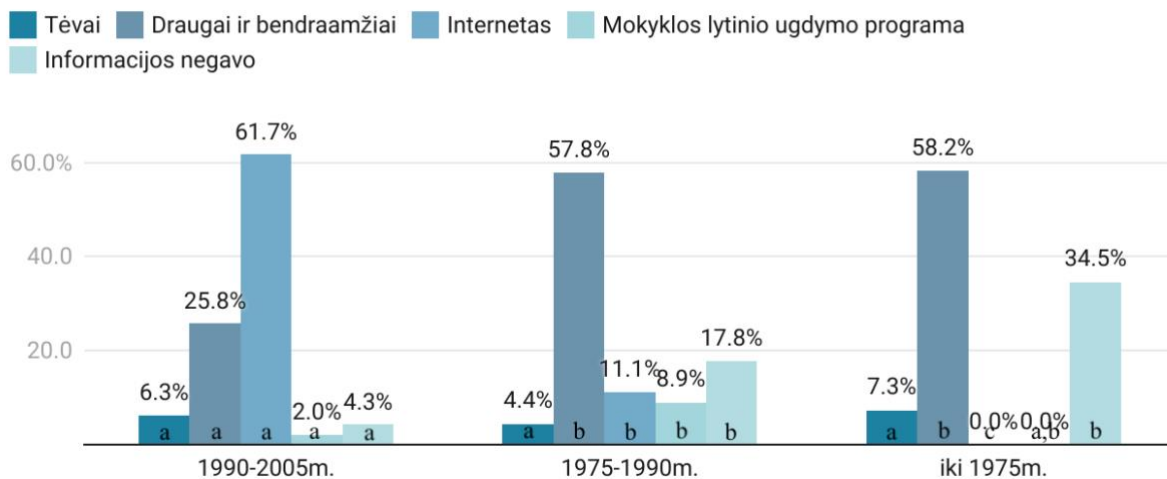
Trečioje lentelėje pateikiama detalesnė analizė, kaip skyrėsi vienodas partnerių noras pagal lytį tarp kartų. „Iki 1975m.“ kartoje kas antra moteris jautė, kad jų partneris norėjo užsiimti lytiniais santykiais labiau. Be to, pusė šios kartos vyrų išsakė, kad norėjo užsiimti lytiniais santykiais labiau negu jų partnerės, su kuriais jais užsiėmė. Lyginant su vyriausiąja karta, jaunesnėse kartose atsirado daugiau vyrų, išsakančių, kad jų partnerė labiau norėjo užsiimti lytiniais santykiais nei jie. Buvo rastas stiprus ryšys tarp abipusio noro ir santykio su partneriu tipo (lentelėje nenurodyta). Asmenys, kurie pirmaisiais lytiniais santykiais užsiėmė su žmonėmis, kuriuos įvardijo kaip „pažįstamas“ ar „nepažįstamas“, kur kas rečiau jautėsi vienodai norintys užsiimti lytiniais santykiais.

Subjektyviu vertinimu seksualinis debiutas laikomas įvykęs tinkamu laiku, jeigu respondentai nurodė, kad taip jaučiasi arba apie tai negalvoja. Netinkamam laikui priskirti atsakiusieji, išreiškė norą, kad pirmasis lytinis aktas būtų įvykęs anksčiau, vėliau arba kurie nenorėjo, kad jis būtų įvykęs apskritai. Tarp kartų šio kriterijaus atžvilgiu statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo.

Pagal šiuos keturis kriterijus - naudojimąsi kontracepcija, autonomišką priėžastį užsiimti seksu, abiejų partnerių vienodą norą ir tinkamą laiką - respondentai buvo priskirti seksualiai kompetentingiems arba nekompetentingiems (jei neatitiko nors vieno iš keturių kriterijų) lytinio debiuto metu. Jauniausioje kartoje seksualiai kompetentingų asmenų pirmųjų lytinių santykių metu buvo daugiausiai - 42.2% respondentų. Vidurinėje kartoje kompetentingų dalyvių buvo 24.4%, o vyriausioje mažiausiai – 3.6%. Statistiškai reikšmingas skirtumas seksualinėje kompetencijoje buvo stebimas tarp jaunesniųjų kartų ir vyriausios kartos. Suteikus kartoms svorio formatą kartoms statistiškai reikšmingas skirtumas seksualinėje kompetencijoje buvo stebimas kiekvienoje kartoje.

Pagrindinis informacijos apie seksą šaltinis prieš pirmuosius lytinius santykius

Pagal Pirsono formulę (Pearson Chi-Square) Chi-kvadrato testo kriterijaus (Asymp. Sig.(2-sided)) p reikšmė < 0.001.

Paveiksle naudojamas „Compact Letter Display (CLD)“ raidinis žymėjimas. Reikšmės, nepažymėtos vienoda raide statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje.

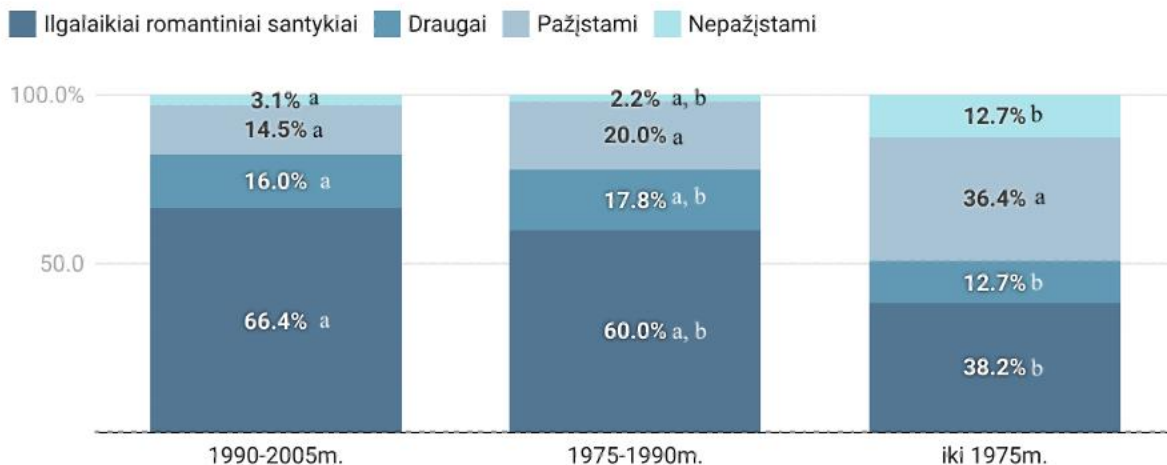
1 paveikslas

Tarp visų kartų mažiau nei 10% respondentų nurodė tėvus kaip šaltinį informacijai apie seksą, ir statistiškai reikšmingo skirtumo šio informacijos šaltinio atžvilgiu nebuvo stebima. „1990-2005m.“ kartos respondentai statistiškai reikšmingai rečiau gavo informaciją apie seksą iš draugų ir bendraamžių nei vyresniosios kartos, kuriose šis informacijos šaltinis buvo dažniausias. Jauniausios kartos respondentai pagrindiniu informacijos apie seksą šaltiniu prieš seksualinį debiutą dažniausiai nurodė internetą (61.7%), šį šaltinį kaip pagrindinį

pažymėjo 11.1% „1975-1990m.“ kartos respondentų ir nei vienas vyriausios kartos respondentas. Visos trys kartos tarpusavyje statistiškai reikšmingai skyrėsi šiuo atžvilgiu. Vidurinėje kartoje buvo daugiausiai respondentų, pažymėjusių gavę informaciją iš mokyklos lytinio ugdymo programos ir šis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas lyginant su „1990-2005m.“ ir „iki 1975m.“ kartomis, kur mokyklinis lytinis ugdymas buvo pažymėtas tik 2% ir 0% respondentų atitinkamai. Respondentų, kurie nurodė informacijos prieš pirmuosius lytinius santykius negavę, buvo mažiausia jauniausioje kartoje, kiek daugiau vidurinėje ir daugiausia vyriausioje kartoje. Šiuo atžvilgiu jauniausioji karta statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo vyresniųjų, tačiau tarp pastarųjų reikšmingo skirtumo nebuvo stebima.

Santykis su partneriu/-e, su kuriuo/-ia įvyko pirmieji lytiniai santykiai

Pagal Pirsono formulę (Pearson Chi-Square) Chi-kvadrato testo kriterijaus (Asymp. Sig (2-sided)) p reikšmė < 0.001).

Paveiksle naudojamas „Compact Letter Display (CLD)“ raidinis žymėjimas. Reikšmės, nepažymėtos vienoda raide statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje.

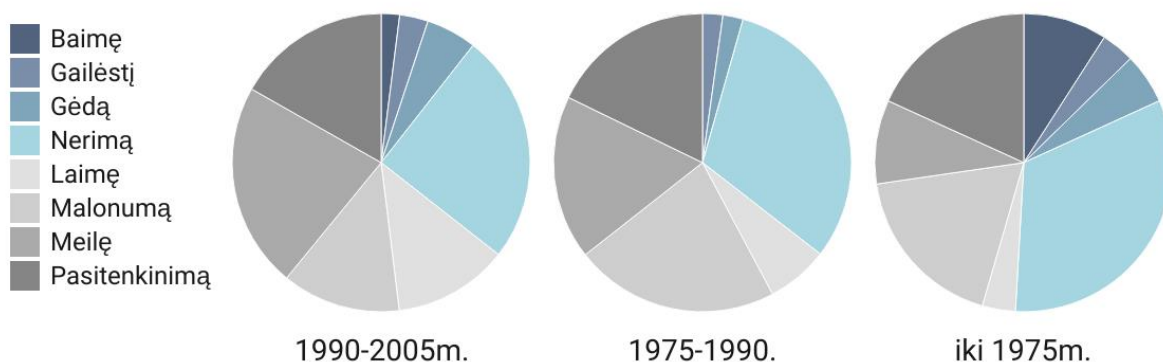
2 paveikslas

Visose kartose respondentai dažniausiai turėjo pirmuosius lytinius santykius su partneriu, su kuriuo siejo ilgalaikiai romantiniai santykiai. Iš visų trijų kartų vyriausioje tokių respondentų buvo mažiausiai ir šis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas lyginant su jauniausiąja karta. Su draugais seksualinį debiutą turėjo panašus respondentų kiekis visose kartose ir reikšmingo skirtumo šiuo atžvilgiu nebuvo stebėta. Vyriausioji karta statistiškai reikšmingai dažniau nurodė lytinius santykius turėję su pažįstamais, bei nepažįstamais, palyginus su jauniausia

karta. Suteikus svorio formatą visų minėtų tarpusavio su partneriu santykių atžvilgiu buvo stebimas statistiškai reikšmingas skirtumas ir tarp vyriausios bei vidurinės kartos.

Emocijos justos po pirmųjų lytinių santykių skirtingose kartose

Pagal Pirsono formulę (Pearson Chi-Square) Chi-kvadrato testo kriterijaus (Asymp. Sig. (2- sided)) p reikšmė 0.097 (su suteiktu svoriu 0.004)

Koduojant duomenis emocijos buvo suskirstytos į pozityvias, žymimas pilkos spalvos tonais (laimė, malonumas, meilė, pasitenkinimas) ir negatyvias, žymimas mėlynos spalvos tonais (baimė, gailėstis, gėda, nerimas). Duomenų analizė ir p reikšmė gauta lyginant stambesnes pozityvių bei negatyvių emocijų grupes.

3 paveikslas

Tai, kad po pirmųjų lytinių santykių juto pozityvias emocijas nurodė 64.5% „1990-2005m.“, 64.4% „1975-1990m.“ ir 49.1% „iki 1975m.“ kartos respondentų. Suteikus svorio formatą statistiškai reikšmingas skirtumas buvo stebimas tarp jauniausios ir vyriausios kartos, tuo tarpu vidurinioji karta statistiškai reikšmingai nesiskyrė nei nuo jaunesnės, nei vyresnės. Analizuojant emocijų pogrupius statistiškai reikšmingas skirtumas tarp vyresnės ir jauniausios kartos pažymėjusiųjų „baimę“ ir „meilę“ atžvilgiu: jauniausioje kartoje meilės emocija buvo nurodyta daugiau nei dvigubai dažniau, o baimė daugiau nei keturis kartus rečiau.

4 lentelė

<i>Kintamieji</i>	Seksualinė kompetencija N (%)			p
	Ne	Taip	Viso	
<i>Jūsų lytis</i>				.837
Moteris	167 (71.1)a	88 (72.7)a	255 (71.6)	
Vyras	68 (28.9)a	33 (27.3)a	101 (28.4)	
<i>Jūs užaugote</i>				.350
Didmiestyje	148 (63)a	87 (69.6)a	235 (66)	
Mažame miestelyje / kaime	87 (37)a	38 (30.4)a	121 (34)	
<i>Jūsų išsilavinimo lygmuo</i>				.427
Pradinis išsilavinimas	2 (0.9)a	0 (0)a	2 (0.6)	
Vidurinis išsilavinimas	23 (9.8)a	17 (14)a	40 (11.2)	
Nebaigtas aukštasis	52 (22.1)a	29 (24)a	81 (22.8)	
Aukštasis išsilavinimas	158 (67.2)a	75 (62)a	233 (65.4)	
<i>Prieš pirmuosius lytinius santykius daugiausiai informacijos apie seksą gavote iš*</i>				.012*
Tėvų	16 (6.8)a	6 (5)a	22 (6.2)	
Draugų ir bendraamžių	90 (38.3)a	34 (28.1)a	124 (34.8)	
Interneto	92 (39.1)a	71 (58.7)b	163 (45.8)	
Mokyklos lytinio ugdymo programos	7 (3)a	2 (1.7)a	9 (2.5)	
Informacijos negavau	30 (12.8)a	8 (6.6)a	38 (10.7)	
<i>Jūsų partneris/-ė jūsų pirmųjų lytinių santykių metu buvo</i>				.976
Jaunesnis/-ė	16 (6.8)a	9 (7.4)a	25 (7)	
Panašaus amžiaus	125 (53.2)a	65 (52.9)a	189 (53.1)	
Vyresnis/-ė	94 (40)a	48 (39.7)a	142 (39.9)	
<i>Koks buvo jūsų santykis su partneriu/-e, su kuriuo/-ia įvyko pirmieji lytiniai santykiai*</i>				<0.001*
Ilgalaikiai romantiniai santykiai	123 (52.3)a	95 (78.5)b	218 (61.2)	
Draugai	42 (17.9)a	14 (11.6)a	56 (15.7)	
Pažįstami	56 (23.8)a	10 (8.3)b	66 (18.5)	
Nepažįstami	14 (6)a	2 (1.7)a	16 (4.5)	

Lentelėje naudojamas „Compact Letter Display (CLD)“ raidinis žymėjimas. Reikšmės, nepažymėtos vienoda raide statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje.

Ketvirtoje lentelėje pateikiami faktoriai iki seksualinio debiuto bei jų sąsaja su seksualine kompetencija pirmųjų lytinių santykių metu. Nustatyta, jog nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp seksualinės kompetencijos lytinio debiuto metu ir asmens lyties, išsilavinimo, vieta, kurioje užaugo ar partnerio amžiaus pirmųjų lytinių santykių metu .

Statistiškai reikšmingas skirtumas rastas tarp informacijos šaltinio ir seksualinės kompetencijos. Asmenys, kurie prieš pirmuosius lytinius santykius nurodė gavę informaciją apie seksą iš interneto buvo dažniau priskirti seksualiai kompetentingiems lytinio debiuto metu, nei tie kurie šį šaltinį nurodė rečiau. Respondentai buvo statistiškai reikšmingai dažniau priskirti kompetentingiems, jeigu pirmaisiais lytiniais santykiais užsiėmė su partneriu, su kuriuo siejo ilgalaikiai romantiniai santykiai. Seksualiai nekompetentingiems statistiškai reikšmingai dažniau buvo priskirti respondentai seksualinį debiutą turėję su asmeniu, kurį įvardijo kaip „pažįstamas“.

5 lentelė

<i>Kintamieji</i>	Seksualinė kompetencija n (%)			p
	Ne n = 235	Taip n = 121	Viso n = 356	
<i>Po pirmojo karto labiausiai jutote*</i>				<.001*
Pozityvius emocijas	121 (51,5)a	100 (82,6)b	221 (62.1)	
Negatyvius emocijas	114 (48,5)a	21 (17.4)b	135 (37.9)	
<i>Ar esate sirgę lytiškai plintančia infekcija?</i>				.903
Taip	30 (12.8)a	16 (13.2)a	46 (12.9)	
Ne	205 (87.2)a	105 (86.8)a	310 (87.1)	
<i>Ar esate patenkinti savo seksualiniu gyvenimu?*</i>				0.031*
Taip	153 (65.1)a	93 (76.9)b	246 (69.1)	
Ne	82 (34.9)a	28 (23.1)b	110 (30.9)	
<i>Jaučiatės pasitikintis /-i savimi?</i>				.473
Taip	177 (75.3)a	96 (79.3)a	273 (76.7)	

Ne	58 (24.7)a	25 (20.7)a	83 (23.3)	
Manote, jog jums gerai sekasi užmegzti artimus, šiltus santykius su kitais žmonėmis?				.578
Taip	189 (80.4)a	101 (83.5)a	290 (81.5)	
Ne	46 (19.6)a	20 (16.5)a	66 (18.5)	
Ar kreiptumėtės į gydytoją iškilus seksualinės funkcijos problemai*				.003*
Taip	182 (77.4)a	110 (90.9)b	292 (82)	
Ne	53 (22.6)a	11 (9.1)b	64 (18)	

Lentelėje naudojamas „Compact Letter Display (CLD)“ raidinis žymėjimas. Reikšmės, nepažymėtos vienoda raide statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje.

Penktoje lentelėje analizuojami faktoriai susiję su dabartiniu seksualiniu funkcionavimu priklausomai nuo seksualinės kompetencijos pirmųjų lytinių santykių metu.

Asmenys, kurie buvo seksualiai kompetentingi pirmųjų lytinių santykių metu statistiškai reikšmingai dažniau po lytinio debiuto juto pozityvias emocijas (laimę, malonumą, meilę ar pasitenkinimą) palyginus su nekompetentingais. Nekompetentingi respondentai dažniau nurodė neigiamas emocijas (baimę, gailėstį, gėdą, nerimą). Seksualiai kompetentingi lytinio debiuto metu statistiškai reikšmingai dažniau nurodė, jog yra patenkinti savo seksualiniu gyvenimu dabartyje nei tie, kurie buvo priskirti nekompetentingiems. Taipogi, kompetentingieji asmenys būtų labiau linkę kreiptis į gydytoją iškilus seksualinės funkcijos problemai, nei nekompetentingieji.

Nors seksualiai kompetentingi asmenys procentaliai dažniau nurodė pasitikintys savimi bei gerai gebantys užmegzti santykius su kitais žmonėmis, statistiškai reikšmingo skirtumo tarp dviejų grupių nebuvo rasta.

APTARIMAS

Pirmasis seksualinės kompetencijos vertinimo kriterijus apie kontracepciją yra susijęs su PSO apibrėžimo sąlyga, jog lytiniai santykiai turi būti saugūs. Kontracepcijos priemonių naudojimas lytinio debiuto metu turi įtakos ateities seksualinei sveikatai: asmenys, naudoję kontracepcijos priemones yra labiau linkę naudoti jas tolimesniame lytiniame gyvenime(4). Moterys, kurios pirmųjų lytinių santykių metu su partneriu naudojo prezervatyvą, ateityje

turėjo mažesnę lytiškai plintančių infekcijų bei nėštumo nutraukimų skaičių (5). Malaizijoje atliktas tyrimas parodė, jog dažnas bei kokybiškas prezervatyvų naudojimas yra stipriai susijęs su prezervatyvo naudojimo faktu pirmųjų lytinių santykių metu (6).

Manoma, jog tai paaiškinti galima tuo, kad pirmųjų lytinių santykių pagrindu susidaro įprotis, kuriuo vadovaujama tolimesniame lytiniame gyvenime. Tikėtina, kad įpročio susiformavimas susijęs su neplanuoto nėštumo ir lytiškai plintančių ligų baime, bei noru šios rizikos išvengti (7). Įpročio teoriją patvirtina Olandijoje atliktas tyrimas, kuriuo siekta išsiaiškinti ar prezervatyvų naudojimas priklauso labiau nuo planavimo, ar įpročio. Nustatyta, jog prezervatyvo naudojimas su naujais partneriais priklauso nuo to ar asmuo buvo linkęs juo naudotis praeityje, sufleruojant reikšmingesnę įpročio nei planavimo vaidmenį (8).

Nors gautais duomenimis kontracepcijos naudojimas Lietuvoje seksualinio debiuto metu išaugo nuo 9.1% iki 75.8%, žinant kokią reikšmę šis faktorius turi ateities seksualinei sveikatai, tikslinga svarstyti, kaip būtų galima šį procentą didinti. 2019 metų duomenimis Vokietijoje 91% lytiškai aktyvių asmenų pirmųjų santykių metu naudojo kontracepcijos priemones. Nuo 1980-ųjų atliekama jaunimo seksualumo studija parodė, kad didesnis kontracepcijos priemonių naudojimas pirmųjų lytinių santykių metu yra susijęs su lytiniu ugdymu mokyklose, planuotais lytiniais santykiais, bei abipusiu partnerių noru užsiimti lytiniais santykiais (9).

Ta pati studija nurodė, kad 2019 metais 87% jaunuolių tarp 14 ir 17 metų nurodė turėję lytinį ugdymą mokykloje. Būtent jis nurodomas kaip pagrindinis jaunuolių žinių apie seksualumą šaltinis, antroje vietoje diskusijos (su tėvais ar draugais), o trečioje – internetas. Šie duomenys skiriasi nuo gautųjų Lietuvoje: „1990-2005m.“ kartoje tik 2% respondentų nurodė mokyklinį lytinį ugdymą kaip pagrindinį žinių apie seksą šaltinį. Lietuvoje daugiausiai informacijos gaunama iš interneto ir kur kas rečiau kreipiamasi į draugus šia tema negu Vokietijoje. Taipogi, Lietuvoje tik 6.3% respondentų nurodė tėvus kaip pagrindinį informacijos šaltinį, o tai yra keliskart mažiau nei lyginant su Vokietija, kur 56% respondentų nurodė gaunantys informaciją iš tėvų.

Matoma tendencija, jog Lietuvoje jaunoji karta informaciją apie seksą gauna individualiai, naudodamiesi internetu. Kur kas mažiau šia tema kalbama su draugais, tėvais, mokytojais negu užsienyje. Tai galima sieti su faktoriumi, jog daugumoje šeimų seksualumo tema vis dar

yra laikoma tabu, ja kalbėti gėdijimasi: metai iš metų visose kartose tėvai buvo retai nurodomi kaip informacijos šaltinis. Tai, kad šia tema kalbėti yra gėda bei nejauku išsako ir mokytojai. Šie nurodo, jog trūksta parengiamųjų programų ir metodikų, kaip su mokiniais kalbėti lytiškumo bei seksualumo temomis (10). Vilniaus miesto sveikatos biuro atliktame tyrime buvo rasta, jog mokytojai nėra pasirengę kalbėti apie lytinę reprodukcinę sveikatą, apie lyčių klausimus bei lytiškai plintančias infekcijas, o vyresni mokyklinio amžiaus jaunuoliai dažnai nepatenkinti informacija, gaunama mokyklose (11).

Lietuvoje atliktas tyrimas nagrinėjęs kontracepcijos naudojimo savaveiksmingumo ir seksualumo suvokimo komponentų ryšį, parodė, jog asmenys mąstantys apie seksualumą pozityviai, turintys teigiamą požiūrį į save kaip seksualinį partnerį, apgalvoję seksualumo reikšmę sau bei savo pozicijas jo atžvilgiu, dažniau stabiliai naudoja kontracepcijos priemones. Tuo tarpu asmenys jaučiantys įtampą, diskomfortą, nerimą ir baimę seksualumo srityje statistiškai reikšmingai rečiau naudosis kontracepcijos priemonėmis, bei patirs daugiau distreso bandydami pradėti pokalbį apie jų naudojimą su partneriais (12). Tai yra vienas iš pavyzdžių, kodėl lytinis ugdymas mokyklose yra naudingas: ugdant jaunų žmonių pasitikėjimą savimi seksualumo srityje, skatinant juos apgalvoti savo pozicijas, aiškinant ryšio tarp partnerių svarbą galima skatinti užsiimti saugiais lytiniais santykiais bei didinti kontracepcijos priemonių paplitimą.

Tikslinga kreipti dėmesį į tai, iš kur informaciją apie lytinius santykius gauna jaunuoliai prieš pirmuosius lytinius santykius, nes informacijos turėjimas susijęs ne tik su platesniu kontracepcijos naudojimu, bet ir su didesne seksualine kompetencija pirmųjų lytinių santykių metu (13). Nors Lietuvos duomenys patvirtino, jog informacijos ieškojimas internete veda prie seksualinės kompetencijos, reikia atsižvelgti į tai, kad vyresnioji karta prieigos prie interneto neturėjo. Trečdalis vyriausios kartos nurodė informacijos apie lytinius santykius negavę. Tai turint omenyje, vertinant duomenis galima numanyti, jog seksualinės kompetencijos paplitimą didina ne internetas kaip informacijos šaltinis, tačiau prieiga prie informacijos apie seksą apskritai.

Olandijoje atliktas tyrimas, nagrinėjantis vidinius bei išorinius faktorius, vedančius jaunuolius ieškoti informacijos apie lytinius santykius internete, nurodo, kad nepakankamas informacijos gavimas iš tėvų ir mokyklos yra predeterminuojantis faktorius. Šiame tyrime taip pat buvo rasta, kad jaunuoliai, kalbantys su draugais bei jau turintys seksualinės patirties,

buvo labiau linkę ieškoti informacijos oficialiose Olandijos seksualinės sveikatos svetainėse. Tuo tarpu jaunuoliai turintys žemą seksualinę savivertę bei nepakankamą informacijos kiekį dažniau rinkdavosi informaciją gauti iš pornografijos (14). Nors tyrime jaunuoliai bazinę informaciją apie biologines sekso ypatybes nurodė gaunantys mokykloje ar iš tėvų, internetas buvo naudojamas suprasti socialinę bei emocinę elgseną. Tai galima paaiškinti savisocializacijos teorija, tvirtinančia, kad jauni asmenys yra linkę naudotis medijomis siekdami išmokti socialiai tinkamų normų (15). Tikėtina, jog taip yra todėl, kad internete prieinamą mediją galima atitinkamai pagal savo individualias charakterio savybes kur kas lengviau nei struktūrizuotas mokyklinio lytinio ugdymo programas.

Lietuvoje, kur oficiali informacija apie lytinius santykius yra skurdžiai prieinama, o su tėvais, draugais ar mokykloje apie seksą yra kalbama retai, dauguma jaunuolių gauna informaciją iš pornografijos. Nors pornografijos žiūrėjimas nebūtinai yra žalingas, svarbu pabrėžti, kad kaip informacijos šaltinis, ypač emocinės elgsenos, jis turi trūkumų: 2020 metais atlikta studija, analizavusi 4009 pornografinių scenų iš populiariausių nemokamų pornografijos svetainių rado, kad 45% jų yra vaizduojamas smurtas prieš moteris (trenkimas, spranginimas, smauginimas, plaukų tempimas) (16). Didžiojoje Britanijoje atliktame tyrime buvo rasta, jog trečdalis moterų lytinių santykių metu ne savo noru patyrė bent vieną iš šių smurto formų (17). Amerikoje atliktas tyrimas parodė, jog pornografijoje kur kas rečiau vaizduojami bučiniai, moteriškasis orgazmas bei prezervatyvų naudojimas nei realioje populiacijoje (18). Nors grubūs seksualiniai santykiai abipusiu sutikimu ar jų vaizdavimas neturi būti vertinami neigiamai, asmenims kurie naudojami pornografija seksualinės elgsenos mokymosi tikslais gali susidaryti iškreiptas nuo realybės įspūdis, kurį vėliau perkels į praktinius veiksmus.

Tikslinga plačiau tirti Lietuvos jaunimo santykį su informacija apie seksą internete ir skatinti platesnes lytinio ugdymo programas, kurios papildytų ne tik biologinę, bet ir emocinę informaciją apie seksą. Atsižvelgiant į tai, kad šiais laikais internetas yra pagrindinė vieta kur lietuviai ieško informacijos prieš pirmuosius lytinius santykius (19), vertėtų apsvarstyti kaip tinkamą lytinį švietimą bei naudingą informaciją pateikti ir virtualiai prieinamu formatu. Tai galėtų būti efektyvus lytinio švietimo papildymas, kol bus parengta organizuota lytinio ugdymo programa ir jos įgyvendinimo sistema.

Antrasis seksualinės kompetencijos kriterijus apima priežasties užsiimti lytiniais santykiais autonomiškumą. Autonomija seksualinio debiuto metu svarbi, nes asmenys labiau linkę

pozityviai įvertinti savo pirmuosius lytinius santykius, jeigu jie juto kontroliuojantys situaciją. Tuo tarpu neigiamos patirtys yra susijusios su alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimu, neplanuotais lytiniais santykiais ir spaudimo jutimu (20).

Kas trečias asmuo dalyvavęs tyrime nurodė vartojęs alkoholį ar narkotines medžiagas prieš pirmuosius lytinius santykius. Vyriausioji karta buvo labiausiai linkusi nurodyti, kad priežastis užsiimti lytiniais santykiais buvo alkoholio padauginimas ar įspūdis, jog bendraamžiai jau jais užsiima. Nors lyginant kartas jaunesnėse dažniau buvo nurodomos autonomiškos priežastys užsiimti lytiniais santykiais, svarbu atsižvelgti į klausimyno formulavimą. Autonomiškos priežasties klausime nurodoma pasirinkti pagrindinę priežastį paskatinusią užsiimti lytiniais santykiais. Daugeliui respondentų aplinkos spaudimas galėjo nebūti pagrindine priežastis užsiimti lytiniais santykiais, tačiau buvo lydintis faktorius. Papildomai klausiant, ar buvo jaustas spaudimas iš aplinkos lytiniais santykiais užsiimti buvo stebima, jog būtent jauniausioji karta nurodė jaučianti daugiausiai spaudimo.

Šiaurės Amerikos Seksualinės Medicinos Asociacijos apibūdinimu seksualinio pozityvumo judėjimas - tai siekis turėti pozityvų požiūrį į seksą, gerbti kitų seksualinius polinkius bei seksualinius santykius abipusiu sutikimu, laikyti seksą normalia sveiko gyvenimo dalimi, o ne tabu tema ar tai, kuo turėtų būti gėdijimasi. Seksualinio pozityvumo judėjimas įgalino plačiau medijose diskutuoti temomis kaip priešsantuokinis seksas, pornografija, kontracepcija, homoseksualūs santykiai, tarprasinės santuokos, moterų teisės, seksualinė edukacija (21). Tikėtina, jog platesnis aptarimas medijose gali sietis su padidintu jausmu, jog aplinkoje seksu užsiimama dažniau nei iš tikrųjų, bei su tuo ateinančiu spaudimu užsiimti lytiniais santykiais. Mičigano universitete (JAV) atlikta studija, nagrinėjanti seksualinės medijos įtaką, rado, jog didesnis medijos vartojimas susijęs su polinkiu pervertinti bendraamžių seksualinę veiklą. Taipogi, dažnesnis medijos su seksualine potekste vartojimas buvo susijęs su dažnesniu ketinimu užsiimti lytiniais santykiais (22).

Panašūs rezultatai buvo rasti ir nagrinėjant Lietuvos populiaciją: paauglių nuomone seksualizuota žiniasklaida (serialai, filmai, žurnalai) yra pagrindinis veiksnys lemiantis ankstyvus lytinius santykius lyginant su lytiniu brendimu, žinių turėjimu, meile už pinigus, bendraamžių, draugų, tėvų ar visuomenės įtaka (23). Nors medijos gali būti vienas iš faktorių, tikslinga atlikti išsamesnius tyrimus, kodėl jauniausioji karta Lietuvoje junta augantį

spaudimą iš aplinkos užsiimti lytiniais santykiais, nepaisant pozityvių tendencijų kitose seksualinės kompetencijos kriterijuose.

Trečiasis kompetencijos kriterijus nagrinėja abipusį partnerių norą užsiimti lytiniais santykiais. Vyriausioje kartoje kas antra moteris juto, jog jų partneris lytiniais santykiais norėjo užsiimti labiau negu ji pati. Jauniausioje kartoje taip pat vis dar jautėsi kas penkta moteris. Nors abipusis partnerių noras užsiimti lytiniais santykiais didėjo sulyg kiekviena karta, lyginant su kitomis Europos valstybėmis (Airija), kur abipusį norą nurodė virš 90% moterų, turime siekti geresnių išeičių.

Airijoje atlikta studija lygino moteris, kurios apturėjo pirmuosius lytinius santykius abipusiu noru, prieš savo norą ar buvo įtikintos partnerių jais užsiimti. Moterys, kurios lytinio debiuto metu jautėsi įtikintos partnerių jais užsiimti, vėlesniame lytiniame gyvenime turėjo didesnę partnerių skaičių, didesnę tikimybę būti persirgus lytiškai plintančia infekcija. Šios moterys ateityje turėjo daugiau sunkumų atsilaikant žmonių su stipriomis nuomonėmis įtakai, palaikant artimus santykius, bei užmegant šiltus/pasitikinčius santykius su kitais žmonėmis. Taipogi, jų bendra sveikata buvo vertinama prasčiau nei moterų, kurios pirmaisiais lytiniais santykiais užsiėmė abipusiu noru(24).

Nagrinėjant priežastinį ryšį, buvo rasta, kad jaunesnis moterų amžius pirmųjų lytinių santykių metu yra susijęs su didesne partnerio spaudimo jais užsiimti tikimybe. Taip pat svarbus santykis su seksualiniu partneriu: moterys, kurių seksualinis debiutas įvyko su ilgalaikiu romantiniu partneriu juto mažiau spaudimo (20). Didžiojoje Britanijoje atliktas tyrimas, nagrinėjęs kriterijus vedančius prie seksualinės kompetencijos pirmųjų lytinių santykių metu rado stiprų ryšį su santykiu tarp partnerių – ilgalaikis partneris siejosi su kompetencijos turėjimu(13). Šie radiniai sutampa su Lietuvoje rastais duomenimis. Santykis su partneriu, greta su informacija apie seksą buvo vienas iš pagrindinių kriterijų susijusių su didesne seksualine kompetencija lytinio debiuto metu.

Žinant, kokią įtaką turi kontrolės jausmas pirmųjų lytinių santykių metu ateities seksualiniam funkcionavimui, turime siekti, jog jauni žmonės, ypač jaunos moterys jaustųsi saugiai ir vienodai norinčios užsiimti lytiniais santykiais. Sudarant rekomendacijas svarbu atsižvelgti į kriterijus suteikiančius daugiau kontrolės: amžių pirmųjų lytinių santykių metu ir

patikimesnį santykį (romantinį ar draugišką) su seksualiniu partneriu. Taip pat turime šviesti jaunos vyrus kaip užmegzti patikimą, abipusį ryšį su lytinėmis partnerėmis.

Paskutinis kriterijus susijęs su subjektyviai tinkamu laiku pirmiesiems lytiniam santykiams. Interpretuojant šį kriterijų dažniausiai nagrinėjami atsakymai, kurie nurodė, kad įvyko netinkamu laiku ir jų sąsaja su gailėjimusi. Tyrimai nagrinėję ankstyvą lytinį debiutą ir sąsają su gailėjimusi pateikia prieštarigus duomenis: vieni teigia, jog ryšio nėra, kiti – priešingai (25). Belgijoje atliktas tyrimas ieškojęs ryšio su pirmųjų lytinių santykių teigiamu vertinimu laike ir vėlesne sveikatos kokybe nerado reikšmingos sąsajos. Tiesa, interpretuojant duomenis buvo rasti skirtumai tarp neigiamo vertinimo ir lyčių: tarp tų, kurie laiką įvertino kaip netinkamą 3 iš 4 buvo moterys (26). Lietuvoje šis kriterijus buvo vienintelis pagal kurį tarp kartų nebuvo statistiškai reikšmingo skirtumo.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Lietuvoje seksualinės kompetencijos paplitimas lytinio debiuto metu didėjo sulyg kiekviena karta. Individualiai nagrinėjant kiekvieną seksualinės kompetencijos kriterijų, stebėta jog išaugo kontracepcijos priemonių vartojimas, lytiniais santykiais buvo užsiimama dažniau dėl autonomiškų prižasčių bei abipusiu partnerių noru. Nepaisant to, visus keturis kriterijus atitinka retas ir net jauniausioje kartoje mažiau nei pusė Lietuvos gyventojų pirmųjų lytinių santykių metu yra priskiriami seksualiai kompetentingiems.

Kadangi seksualinės kompetencijos turėjimas lytinio debiuto metu yra siejamas su geresnėmis seksualinės sveikatos išėjimis tikslinga siekti didesnio jos paplitimo tarp Lietuvos gyventojų. Lietuvoje seksualiai kompetentingiems dažniau buvo priskirti tie, kurie gavo informaciją prieš lytinius santykius bei turėję pirmus lytinius santykius su ilgalaikiu romantiniu partneriu. Lyginant su kitomis Europos valstybėmis lytinis švietimas tiek mokyklose, tiek jo prieinamumas internete yra itin skurdus. Žinant kokį svarbų vaidmenį turi informacijos turėjimas būtina šią situaciją keisti. Taipogi, svarbu atsižvelgti į informacijos turinį: svarbu ne tik biologinė informacija apie reprodukciją bei kontracepciją, tačiau ir emociniai, socialiniai aspektai (ryšys tarp partnerių, pagarba abipusiam norui, autonomijai).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Smith CV, Shaffer MJ. Gone but not forgotten: virginity loss and current sexual satisfaction. *J Sex Marital Ther.* 2013 m.;39(2):96–111.
2. Sexual health [Prieiga per internetą]. [žiūrėta 2023 m. kovo 5 d.]. Adresas: <https://www.who.int/health-topics/sexual-health>
3. Palmer MJ, Clarke L, Ploubidis GB, Mercer CH, Gibson LJ, Johnson AM, ir kt. Is “Sexual Competence” at First Heterosexual Intercourse Associated With Subsequent Sexual Health Status? *J Sex Res.* 2017 m. sausio 2 d.;54(1):91–104.
4. Shafii T, Stovel K, Holmes K. Association Between Condom Use at Sexual Debut and Subsequent Sexual Trajectories: A Longitudinal Study Using Biomarkers. *Am J Public Health.* 2007 m. birželio;97(6):1090–5.
5. Guleria S, Thomsen LT, Munk C, Nygård M, Hansen BT, Elfström KM, ir kt. Contraceptive use at first intercourse is associated with subsequent sexual behaviors. *Contraception.* 2019 m. balandžio;99(4):217–21.
6. Hamid NC, Malek KA, Mat-Nasir N, Mohamad M, Nasir NM. Prevalence of Good Condom Usage and Its Association with Condom Use Self-Efficacy among Youth Attending HIV/STDs Clinics in Primary-Care Settings in Malaysia. *Int J Environ Res Public Health.* 2022 m. rugsėjo 26 d.;19(19):12179.
7. Štulhofer A, Baćak V, Ajduković D, Graham C. Understanding the association between condom use at first and most recent sexual intercourse: An assessment of normative, calculative, and habitual explanations. *Soc Sci Med.* 2010 m. birželio 1 d.;70(12):2080–4.
8. Yzer MC, Siero FW, Buunk BP. Bringing up condom use and using condoms with new sexual partners: Intentional or habitual? *Psychol Health.* 2001 m. liepos 1 d.;16(4):409–21.
9. Scharmanski S, Heßling A. Sexual- und Verhütungsverhalten von Jugendlichen und jungen Erwachsenen in Deutschland. Aktuelle Ergebnisse der Repräsentativbefragung „Jugendsexualität“. *Bundesgesundheitsblatt - Gesundheitsforschung - Gesundheitsschutz.* 2021 m. lapkričio;64(11):1372–81.
10. Giniotaitė A. Sexuality education as means to deconstruct heteronormativity: an analysis of the knowledge and attitudes of teachers. *Acta Paedagog Vilnensia.* 2019 m. sausio 22 d.;41(0):112–26.
11. 8-12 klasių mokinių lytinės elgsenos ir žinių apie lytiškai plintančias ligas tyrimas Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklose.
12. Zajančauskaitė-Staskevičienė L, Jankauskaitė N. Studentų suvokiamo seksualumo ir kontracepcijos naudojimo savaveiksmingumo sąsaja. *Seksualinė Medicina.* 2016 m. 10-15
13. Palmer MJ, Clarke L, Ploubidis GB, Wellings K. Prevalence and correlates of ‘sexual competence’ at first heterosexual intercourse among young people in Britain. *BMJ Sex Reprod Health.* 2019 m. balandžio;45(2):127–37.

14. Sexuality Education in the Digital Era: Intrinsic and Extrinsic Predictors of Online Sexual Information Seeking Among Youth [Prieiga per internetą]. [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.]. Adresas: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00224499.2019.1612830?needAccess=true&role=button>
15. Media as Social Institution - ProQuest [Prieiga per internetą]. [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.]. Adresas: <https://www.proquest.com/docview/214760548>
16. Fritz N, Malic V, Paul B, Zhou Y. A Descriptive Analysis of the Types, Targets, and Relative Frequency of Aggression in Mainstream Pornography. *Arch Sex Behav.* 2020 m. lapkričio 1 d.;49(8):3041–53.
17. Live Wires - Has violence during consensual sex become „normalised“? - BBC Sounds [Prieiga per internetą]. [žiūrėta 2023 m. kovo 14 d.]. Adresas: <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/p07wbvzg>
18. Fritz N, Malic V, Fu T chieh, Paul B, Zhou Y, Dodge B, ir kt. Porn Sex versus Real Sex: Sexual Behaviors Reported by a U.S. Probability Survey Compared to Depictions of Sex in Mainstream Internet-Based Male–Female Pornography. *Arch Sex Behav.* 2022 m. vasario 1 d.;51(2):1187–200.
19. Giniotaitė A. Sex Ed Experiences of Pupils. Toward Literacy in Sex Education. *Acta Paedagog Vilnensia.* 2020 m. gruodžio 28 d.;45(0):77–96.
20. Wight D, Parkes A, Strange V, Allen E, Bonell C, Henderson M. The Quality of Young People’s Heterosexual Relationships: A Longitudinal Analysis of Characteristics Shaping Subjective Experience. *Perspect Sex Reprod Health.* 2008 m.;40(4):226–37.
21. The Sex-Positivity Movement: What it Means to Be Sex-Positive [Prieiga per internetą]. SMSNA. [žiūrėta 2023 m. kovo 14 d.]. Adresas: <https://www.smsna.org/patients/did-you-know/the-sex-positivity-movement-what-it-means-to-be-sex-positive>
22. Ward LM, Erickson SE, Lippman JR, Giaccardi S. Sexual Media Content and Effects [Prieiga per internetą]. *Oxford Research Encyclopedia of Communication.* 2016 [žiūrėta 2023 m. kovo 14 d.]. Adresas: <https://>
23. Pocevičienė R. Lytiškumo ugdymo reikšmė lytinio tapatumo formavimuisi ir lytinei elgsenai. *Magistro darbas.* 2007
24. McCarthy-Jones S, Bulfin A, Nixon E, O’Keane V, Bacik I, McElvaney R. Associations Between Forced and “Persuaded” First Intercourse and Later Health Outcomes in Women. *Violence Women.* 2019 m. balandžio 1 d.;25(5):528–48.
25. Layte R, McGee H. Regret about the Timing of First Sexual Intercourse: The Role of Age and Context [Prieiga per internetą]. ESRI; 2007 lapkr [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.]. Adresas: <https://www.esri.ie/publications/regret-about-the-timing-of-first-sexual-intercourse-the-role-of-age-and-context>

26. Rouche M, Castetbon K, Dujou M, Méroc E, Lebacqz T, Pedroni C, ir kt. Feelings about the timing of first sexual intercourse and health-related quality of life among adolescents. *BMC Public Health*. 2019 m. balandžio 15 d.;19(1):408.